

ПРОБЛЕМИ ГЕНОЛОГІЇ

УДК 82–312.2 (73)

Випасняк Г. О.,
кандидат філологічних наук,
Івано-Франківський національний
медичний університет

ЖИТІЄ БІТНИКА: РОМАН ДЖЕКА КЕРУАКА “ВОЛОЦЮГИ ДХАРМИ”

Художня література зазвичай є простором духовного пошуку творчої особистості, тому не дивно, що релігійна тематика, порушення якої відкриває один зі шляхів віднайдення гармонії зі світом, особливо активно обігрується митцями, стає засобом, завдяки якому вони здійснюють важливі для себе екзистенційні відкриття, що у загальнолюдському вимірі можуть і не бути відкриттями в буквальному розумінні, проте є визначальними у процесі їх особистісного розвитку.

Покоління бітників звично асоціюється з культом алкоголю, наркотиків, вільних стосунків, асоціальності тощо. Звичайно, ці характеристики стосовно згаданої когорти американських митців неможливо відкинути. Проте за своєю суттю це був результат цілого вузькоколективного світогляду, визначальною рисою якого було, на думку Д. Белграда, протистояння засиллю корпоративно-ліберальної системи у тогочасному американському суспільстві. Це також наслідок відчайдушної спроби самопізнання, визначення сенсу власного життя і, зрештою, віднаходження божественного у безбожному світі [детальніше див. 3]. “Людина сучасності, – зазначає І. Набитович, – є людиною кризи. Ця криза породжена втратою зв’язку із *Universum’ом*” [7, 213]. І тому в художній літературі митці продовжують пошуки шляхів його відновлення. У бітників шукання духовно наснажувалися практиками дзен-буддизму. Більшість представників біт-покоління, зокрема Гері Снайдер, Ален Гінзберг, Джек Керуак, були захоплені згаданим відгалуженням буддизму, який не забороняв паралельно сповідувати іншу релігію. Це давало можливість поєднувати у своїй творчості елементи того вірування, у якому вони були народжені і виховані, із тим, яке вони свідомо обрали і з яким відчували духовну спорідненість. Тому, приміром, у творах Д. Керуака гармонійно поєднано з буддизмом містичний католицизм, а в Алена Гінзберга – юдаїзм.

Сучасне українське літературознавство несправедливо обділило увагою релігійну проблематику у творчості бітників, зокрема у Д. Керуака, тоді як американські вчені частіше звертаються до її розгляду. Зокрема Р. Соррел (Sorrell) стверджував, що життя і творчість Керуака стають зрозумілішими з урахуванням етнорелігійного підґрунтя [див. 9, 206]. Бен Джіамо (Giamo) називав цього митця “ragged priest of the word” (“обірваний священик слова”) [10, 42], а Джеймс Фішер (Fisher) – “останнім католицьким романтиком” [9, 205]. Книга Стіва Тернера (Turner), присвячена біографії Керуака має назву *Angelheaded Hipster*, буквально – “Гіпстер, якого веде ангел” або “Гіпстер з головою ангела”. Варто відзначити, що у Західній культурі поступово закріплюється означник *Angelheaded* стосовно біт-покоління. Доволі промовистим доказом є проведення на початку

2011 року у Лондонській національній галереї виставки фотознімків Алена Гінзберга під такою ж назвою – Angelheaded Hipsters [див. 11]. Як бачимо, на Заході дедалі глибше осмислюється світогляд біт-покоління крізь релігійну призму, оскільки з цієї перспективи творчість американських митців не сприймається виключно як зафіксований на папері потік свідомості, спровокований наркотичними середниками. Це можливість побачити у ній глибші смисли.

Аналіз дискурсу святості у творчості Джека Керуака потребує обширного наукового дослідження. Тому його варто розпочати із розгляду роману “Волоцюги Дхарми”, хоч і маловідомого для українського читача, але найбільш значущого у контексті окресленої проблематики. На основі цього твору можливо визначити духовні ідеали біт-генерації, їхнє ставлення до ключових для кожної релігії понять, зокрема до святості. Оскільки кожна культура чи субкультура потребує власних міфів, власних ікон, ідолів, тобто формується цілковито за релігійним зразком, то зрозуміло, що й у бітників були свої міфи. Для сучасності не менш важливо, ким насправді були бітники, як те, ким вони хотіли бути, і як вони самі себе сприймали.

Бітництво, за влучною дефініцією Ю. Андруховича, – це “досвід фізичного самознищення, що унікальним чином проектується на соціальну саможертвність” [1, 17]. Остання є одним із проявів житійності біт-генерації. Її маргінальне становище у суспільстві до певної міри сприяло віктимізації, а при залученні релігійного контексту дозволяло проводити паралелі з переслідуванням перших християн, єврейського народу тощо. Особливо яскраво тема соціальної саможертвності розвинена у романах Д. Керуака “Підземні” (The Subterraneans) та “Ангели самотності” (Angels of desolation). Завдяки цим романам, а також “Волоцюгам Дхарми” письменникові вдалося створити і розвинути агіографічний міф біт-покоління. У той час, коли в очах цілого американського суспільства бітники були особистостями “цілком побитими” (beaten), “переможеними” [див. 4, 186], Керуак запропонував власну інтерпретацію значення слова beat – “якнайширше відкритий до видінь”, “вразливий”, і – що найважливіше – “блаженний” (beatific). Акцентація на зв’язку із трансцендентним світом становить ще один елемент, яким Керуак доповнив житійний контекст бітництва.

Роман “Волоцюги Дхарми” можна вважати наслідком релігійної еkleктики у світогляді американського митця, оскільки у творі настільки тісно переплетено елементи християнської агіографії з буддистською, що практично важко визначити чіткі межі, де одне переходить в інше.

За В. Віндельбандом, “святість дається з фактом подвійної свідомості – того, що є, і того, що повинно бути, закладає метафізичну реальність нормативної свідомості. Святість є її постульованим ідеалом” [цит. за: 7, 15]. Отож, у даному романі важливо зафіксувати вияви такої подвійної свідомості – окреслити ідеал, до якого прагнуть дорівнятися персонажі, і визначити шляхи його досягнення, не забуваючи при цьому про вихідну точку – якими є персонажі на час оповіді.

Поняття святості є спільним для усіх релігій. І навіть за наявності окремих відмінностей у його потрактуванні, все ж базові характеристики залишаються

незмінними. До таких можна зарахувати увагу до духовного самозаглиблення, відсутність прив'язаності до матеріальних благ зовнішнього світу, відповідно – мінімалізм у побуті тощо. Автор пропонує власне бачення святості, як воно можливе у всуціль споживацькому суспільстві. Складається враження, що святість, як і відчуття щастя, – це стан душі, здобувши який неможливо утримати в собі раз і назавжди, так як складно уникнути впливу зовнішнього світу, що безнастанно руйнує гармонію між людиною і її істинним єством та природою.

Роман є елегантним, споглядальним, часом з явними елементами дидактизму. І за динамікою оповіді він цілком відповідає змальованому тут стилю життя – спокійному, врівноваженому, блаженному. Хоча й часом не бракує вторгнення шаленства в окремих сценах оргій “Дзенського Безумства Вільного Кохання”.

У романі “Волоцюги Дхарми” гармонійно поєднано одиничне із загальним: на фоні особистісного духовного вдосконалення протагоніста Рея Сміта чітко окреслюються образ того оточення, яке до певної міри сформувало його світогляд. І хоча твір є одєю бітницької житійності загалом, та все ж центральним тут є особистісний стрижень автобіографічного характеру. Це не тільки життя бітників, а передусім життє бітника. З такої перспективи можна вести мову про автожиттє, автоагіографію, основною рисою якої є змалювання й усвідомлення власного духовного зростання. Автоагіографічний дискурс притаманний загалом щоденниковій та мемуарній прозі, автори якої, змальовуючи біль особистих пережиттів, сприймають власне життя як тернистий шлях випробувань, віктимізуючи його, внаслідок чого неминуче стикаються з духовним простором житійності. Принагідно варто зауважити, що такий різновид агіографічних писань не є винаходом сучасності, а доволі активно практикувався у минулому. Найвідомішим прикладом є твори святої Терези Авільської, про яку, до речі, згадано у романі.

Протагоніст роману Рей Сміт на шляху духовного вдосконалення радіє найменшій дрібниці, що наближує його до мети. На початку твору він сприймає себе майже як святого: “У той час я сам вже був цілковитим Волоцюгою Дхарми і вважав себе релігійним скитальцем” [6, 9]. “Я – великий Бодхісатва, що означає “велике мудре створіння”, або “великий мудрий ангел”, і своєю щирістю прикрашаю цей світ” [6, 18]. Проте зустріч із Джафі Райдером та наступні події, змальовані у романі, приводять його до думки, наскільки помилковим було його уявлення про себе, і наскільки тернистим є шлях до істинної святості.

Ідеал, якого він прагне досягти, матеріалізований в образі Джафі (його прототипом був Гері Снайдер). Автор наділив його усіма визначальними ознаками святості і передусім особливою аскетичною зовнішністю: “Обличчя його – <...> кістлява маска, але очі поблискували, як у старих усміхнених китайських мудреців” [6, 18], “носив він всілякі вживані речі та непотріб, що його із задумливим і щасливим виразом обличчя купляв у “Гудвілі” та магазинах Армії Порятунку” [6, 27]. Таким же аскетичним є і побут Джафі: лаконічне облаштування його халупи демонструвало дотримання традицій монашого життя. На думку представників бітпокоління, “незаможні мали етос, що не зосереджувався на досягненнях” [2, 279] передусім соціального характеру. Без значних матеріальних статків вони мали

можливість зосередитися на істинних цінностях. Зрештою, як уже було згадано, відмова від багатства є однією із базових умов на шляху до духовного вдосконалення чи не у всіх світових релігіях. Сповідники дзен-буддизму вважають, що “охоплена захланністю, страхом і невпевненістю пересічна людина живе у світі ілюзій, далеко не завжди усвідомлюючи це” [8, 100]. Для бітників пропагована тогочасним суспільством культура споживацтва була найяскравішим втіленням такої ілюзії.

Джафі часто дає поради Реєві щодо того, як повинен жити істинний святий. І та картина, яку він змальовує, є доволі ідилічною: “Тобі потрібно одружитися і завести дітлахів-напівкровок, рукописи, білизну домашнього виробництва <...>. Знайди собі хатину неподалік від міста, живи скромно. Час від часу святкуй у барах, пиши і блукай пагорбами, вчися спилювати дошки і розмовляти з бабусями <...>, підносити їм в’язанки дров, плескати в долоні біля всіляких святинь, приймати надприродні блага, брати уроки komponування букетів і вирощувати біля дверей хризантеми, й одружися, заради всього святого, знайди собі товариське, метке, чуйне створіння – дівчинку, яка не потребуватиме мартіні щовечора і дурнуватої емальованої техніки на кухні” [6, 134].

Спосіб життя, який Джафі показав Реєві, вплинув на останнього. Він дедалі частіше відчуває потребу “звалити якнайдалі, і знайти цілковите усамітнення, і заглянути а абсолютну порожнечу свого розуму, і цілковито відсторонитися від усіх і від усіляких ідей. І ще я збирався молитися, це була би єдина моя робота – молитися за все суще: я вважав, що це залишилось єдиним порядним заняттям на землі” [6, 138]. “Я зрозумів, що насправді навчився у нього (Джафі. – Г. В.) відкидати спокуси світу та міста, і знаходити свою істинну чисту душу” [6, 204]. Саме вміння концентруватися на чистих відчуттях і почуттях, “неспотворене та неінтелектуальне сприйняття реальності” [8, 99] особливо цінуються сповідниками дзен-буддизму. “Безумці Дзена ходять і в умі складають вірші просто так, без всякої на те причини <...>, своїми дивними несподіваними вибриками вони змушують усіх – все живе – бачити вічну свободу” [6, 128].

Незважаючи на відчуття власної духовної еволюції, Рей усвідомлює небезпеку, яка полягає у появі гордині. Як бачимо, ця категорія вважається перепорою для духовного вдосконалення не лише у християнстві, але й у буддизмі. Отож, він вчиться любити світ, любити людей такими, якими вони є, намагається молитися не лише за себе, але й за інших. Завдяки такій налаштованості його молитви є спонтанними і наповненими щирістю: “Благослови вас Господи усіх і веселого, ніжного Різдва, я сподіваюсь, на всі ваші дахи ангели присядуть вночі, коли зійде велика, багата, справжня Зірка, амінь” [6, 159], “Благословляю тебе, усе живе, благословляю тебе у безмежному минулому, благословляю тебе у безмежному теперішньому, благословляю тебе у безмежному майбутньому” [6, 160].

Споглядальність – одна з визначальних характеристик життя Рея. Завдяки уважному спогляданню краси світу він поступово починає відчувати себе його частиною. Такий стан сприяє самозаглибленню, відтак – появі різноманітних “трансцендентальних видінь” [6, 191], одкровень: “Все можливо. Я – Бог, я – Будда, я – недосконалий Рей Сміт, все одночасно, я – порожній простір, я – все

відразу” [6, 159]. Поступово Рей починає сприймати своє життя як шлях до небес, тому дедалі частіше задумується над власним призначенням на землі: “Я молився, щоби Бог, він же Татхагата, дав мені достатньо часу, достатньо здорового глузду і сили, щоби я зумів сказати людям те, що знаю (чого й зараз сказати як слід не можу), щоб і вони дізналися про те, що знаю я, і занадто не впадали у відчай” [6, 48]. Під час медитації Рей бачить видіння: “Авалокітешвара, Той, Що Чує і Відповідає На Молитву, сказав мені: “Ти наділений силою нагадувати людям, що вони цілковито вільні” [6, 311]. Ці слова є актуальними не лише у контексті даного роману і його протагоніста, а загалом культури бітників, адже їхня творчість була суцільним нагадуванням людству про свободу. Керуаковим персонажам властива “одержимість буттям” (М. Бахтін), до певної міри ейфорійне сприйняття буття: “Я почувався <...> покликаним насолоджуватися захоплюванням безкінечною істинністю” [6, 185].

Символічно, що справжні одкровення виникають у Рея під час кількомісячного усамітнення на горі, що у міфології зазвичай символізує Пуп Світу. Сходження Рея Сміта з гори є логічним завершенням роману, цілком відповідним міфологічній традиції. Він, як біблійний Мойсей, як Кемпбелівський герой з обличчям святого, сходить з гори, щоби поділитися з людьми своїм осяянням.

Давні греки розрізняли два різновиди часу: формальний (хронос) та справжній час (кайрос). Різниця між ними полягала в тому, що останній був часом справжнього людського існування, це “надзвичайний момент у часовому процесі, коли відбувається вторгнення вічного у минуле” [7, 427]. У романі Д. Керуака найчастіше маємо справу саме з кайросом, особливо у завершальній його частині. У такому майже позачасі, перебуваючи на горі, святість Рея Сміта з бажаної стає більш реальною.

Незважаючи на те, що з точки зору християнства святість протагоніста роману “Волоцюги Дхарми” є сумнівною, проте як буддистський святий він цілковито реалізований, про що свідчать висновки, до яких дійшов Рей у фіналі роману: “Боже, я люблю Тебе, – і поглянув на небо, я не жартував. – Я закохався у Тебе, Боже” [6, 319]. Отож, в аналізованому романі Керуак вимальовує окремий світ святості, універсальної, не догматичної. Він сприймав бітників як зразок нового типу святих. І хоча їхнє коло не було надто чисельним, їм все ж вистачало цього для відчуття щастя.

Дослідження літературної сакрології, на думку І. Набитовича, можна проводити передусім на генологічному і тематичному рівнях. З точки зору жанрології розгляд роману “Волоцюги Дхарми” у контексті житій святих розмиває межі жанру агіографії, його християнського варіанту. Проте вважаємо, що постмодерна епоха неодноразово засвідчила потребу у перегляді будь-яких жанрових меж. Беручи до уваги існування таких зразків світової нехристиянської агіографії як, до прикладу, “Житіє Будди” Ашвакгоші, цілком закономірно було би перевести жанр агіографії зі сфери вузько християнської до трансрелігійної. Завдяки давнім творам такого характеру вкотре переконуємося у тому, що хоча кожна релігія створила свій образ святого, тобто ідеалу людини, та базові

уявлення про святість здебільшого збігаються у різних релігіях. Цей факт лише засвідчує про спільність людських моральних, внутрішніх ідеалів, незалежно від жодних зовнішніх відмінностей.

Для сучасного українського літературознавства поглиблення дослідження біт-генерації є цілком на часі, у зв'язку із появою у вітчизняній постколоніальній літературі образу суспільного аутсайдера. Можна сказати, що до лузер-буття можна прийти двома шляхами: одного боку, свідомо обравши таку життєву позицію і відповідний тип світогляду, з іншого – ставши жертвою певних обставин як загального, суспільного, так і особистого характеру, які зумовили перехід на маргінес. Та на практиці найчастіше зустрічається взаємопереплетення цих двох шляхів, коли особистість, всупереч власному бажанню опинившись на задвірках суспільства, намагається віднайти сенс у своєму існуванні, певним чином виправдати його. Взявши до уваги думку Д. Белграда, що маргінальне становище бітників було до певної міри зумовлене їхньою увагою до власної етнічної ідентичності і викликало у них почуття недовіри до культурного істеблішменту [див. 2, 279], можна припустити, що їхній відхід на суспільні маргінеси здебільшого був свідомим вибором. Сучасний український лузер, як правило, є жертвою історичних обставин і змушений змиритися зі своїм становищем.

Причини появи образу суспільного маргінала у сучасній українській літературі та повоєнній Америці, звичайно ж різні. Проте є важливий об'єднавчий фактор, який Т. Гундорова означила як транзитність культури. Транзитна культура, на думку дослідниці, “фіксує розрив я і світу” [5, 13] і “розгортається у просторі, де відчутна присутність минулого в сучасному, але також є загроза, що майбутнє може бути повторенням минулого” [5, 10]. Така ситуація вияскравлюється у постколоніальній українській культурі. Схожа транзитність була притаманна поколінню бітників, активна творча діяльність яких припадає на період між Другою світовою війною і Холодною війною та В'єтнамом. Зрозуміло, що вони не бачили сенсу у втішанні благами “культури достатку” [2, 18] тоді, коли відчували загрозу повторення жахів Другої світової війни. Тому розрив між ними і суспільством був неминучий.

Залучення ширших контекстів, зокрема релігійних, для вивчення культури біт-генерації уможливорює осмислення етосу бітницького типу лузера і, враховуючи увагу сучасних українських митців до творчості бітників, є можливість визначити їх вплив на етос українського маргінала. Водночас зміна вектора дослідження дозволить уникнути стереотипності й односторонності у сприйнятті творчості біт-покоління.

Література

1. Андрухович Ю. Америка: відкриття №1001 : замість передмови / Ю. Андрухович // День смерті Пані День: американська поезія 1950–60-х років у перекладах Юрія Андруховича / [дизайн О. С. Рубановської]. – Харків : Фоліо, 2007. – С. 7–32.
2. Белград Д. Культура спонтанності: імпровізація і мистецтво в повоєнній Америці / Д. Белград ; [пер. Ю. Казанової]. – К. : Факт, 2008. – 528 с.
3. Випасняк Г. У пошуках Абсолюту: рецепція праведності у прозі Юрія Андруховича і Джека Керуака / Г. Випасняк // Кременецькі компаративні студії : [зб. наук. пр. / ред. :

- Чик Д. Ч., Пасічник О. В., Коханська І. С. та ін.]. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2013. – Вип. 3. – 2013. – С. 32–39.
4. Гінзберг А. Передмова до “Книги біт” / А. Гінзберг // День смерті Пані День: Американська поезія 1950–60-х років у перекладах Юрія Андруховича / [дизайн О. С. Рубановської]. – Харків : Фоліо, 2007. – С. 185–188.
 5. Гундорова Т. Транзитна культура: симптоми постколоніальної травми : [статті та есеї] / Т. Гундорова. – К. : Грані-Т, 2013. – 548 с.
 6. Керуак Д. Бродяги Дхарми : [роман] / Д. Керуак ; [пер. с. англ. М. Немцова]. – СПб. : Азбука ; Азбука-Аттикус, 2012. – 320 с.
 7. Набитович І. Універсум sacrum'у в художній прозі: від Модернізму до Постмодернізму : [монографія] / І. Набитович. – Дрогобич ; Люблін : Посвіт, 2008. – 600 с.
 8. Фромм Э. Дзен-буддизм и психоанализ / Э. Фромм. – М. : АСТ : Астрель, 2011. – 155 с.
 9. Fisher J. T. Jack Kerouac and Thomas Merton: The Last Catholic Romantics [Electronic resource] / J. T. Fisher // The Catholic Counterculture in America. – Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1989. – Mode of access : http://books.google.com.ua/books?id=Q08cuo8-7ggC&pg=PA205&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false.
 10. Giamo B. Kerouac: the Word and the Way: Prose Artist as Spiritual Quester [Electronic resource] / B. Giamo. – Southern Illinois University, 2002. – Mode of access : http://books.google.com.ua/books/about/Kerouac_the_Word_and_the_Way.html?id=AtkhoHgLGIC&redir_esc=y.
 11. London National Theatre: Angelheaded Hipsters – photos by Beat poet Alan Ginsberg [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.examiner.com/article/london-national-theatre-angelheaded-hipsters-photos-by-beat-poet-alan-ginsberg>.

Анотація

У статті розглянуто роман Джека Керуака “Волоцюги Дхарми” як твір з виразними житійними ознаками. Невідповідність образу Рея Сміта класичним зразкам християнських святих є наслідком поєднання у творчості письменника католицизму і буддизму. З точки зору генології християнський агіографічний жанр набуває у всьому романі трансрелігійних рис. Отож, розгляд творчості бітників крізь релігійну призму відкриває нові перспективи для розуміння їх світогляду.

Ключові слова: дзен-буддизм, агіографія, святість, бітники, Д. Керуак.

Аннотация

Статья рассматривает роман Джека Керуака “Бродяги Дхармы” как произведение с выразительными житийными чертами. Несоответствие образа Рея Сміта классическим образцам христианских святых – последствие совмещения в творчестве писателя католицизма и буддизма. С точки зрения генологии христианский агиографический жанр приобретает в этом романе трансрелигиозных особенностей. Таким образом, рассмотрение творчества битников сквозь призму религии отрывает новые перспективы для понимания их мировоззрения.

Ключевые слова: дзэн-буддизм, агиография, святость, битники, Д. Керуак.

Summary

The article researches the Jack Kerouac's novel “The Dharma Bums” as one with visible hagiographic elements. Character of Rey Smith is not typical hero of Christian hagiography. It's special because of matching Catholicism and Zen-Buddhism in Kerouac's works. That's why from genology point of view Christian hagiographic genre acquires transreligion special features in this novel. Making a research of beatnik's works through religion perspective gives us new prospects to understand their vision of world.

Keywords: Zen-Buddhism, hagiography, holiness, the Beats, J. Kerouac.